

1920-talet

Under detta årtionde skedde en del reparationer av äldre timmerhus. Huskroppen byggdes på höjden och för att vinna takhöjd bröt man taket. Även nybyggda hus fick samma takform. Det s.k. mansardtak gjorde sitt intåg, bl. a. på Tossberg 3:43 och 3:10.

Hus med mansardtak.

Funkis

Funktionalismen som byggnadsstil har inte satt några tydligare spår på byggnaderna i Utkälen. Det närmaste man kan komma torde finnas på Offne 2:13.

Sidiplattorna

Under 1950-talet började väggarna beslås med eternitplattor. Fördelen med detta materialval ansågs vara att det inte behövdes någon målning. Problemet blev dock ändå att ytan grånade och dessutom var den känslig för stötar. Några hus har befriats från detta artfrämmande material, men rivningen är inte helt problemfri med hänsyn till de hälsorisker som följer med eternithantering. Tack och lov har Utkälens byar varit förskonade till stor del från denna modetendens, medan stationssamhället Trångsviken är ett skrämmande exempel på hur trenden spred sig.

2000-talet

Den nybyggnation som förekommit präglas av tekniska lösningar med inriktning på energibesparing i första hand. Husen har välisolerade väggar, är källarlösa, byggda på betongplatta och försedda med treglasfönster. Lösverkstekniken är helt övergiven och elementbyggnad och prefabrikat utnyttjas. Val av byggnadstyp kan vara känsligt med hänsyn till den omkringliggande miljön.

Tossbergsskola 1926

Skolan i Tossberg och uthuset intar en särställning vad gäller byggnadsstilen. Skolan byggdes runt den gamla huskroppen från 1884 efter ritning av ingenjör Arvid Persson. Nämnade arkitekt har bl. a. ritat och konstruerat flera kraftstationer vid älvar som mynnar ut i Storsjön. Närmaste exemplet är kraftstationen i Åhn i Hallen. Att han även behärskade klassiska stilformer bär skolan vittne om. Den kan beskrivas som nyklassicistisk till sin karaktär.

F.d. skolhuset i Tossberg. Nu bostadshus.

Dörrmodeller från Stormaktstiden

I praktiskt taget alla byar kan spåras en byggnadsstil som ses på ekonomibyggnadernas dörrar. Den uppmärksamme iakttagaren har säkert noterat att samma dörrmodell finns på en del hus av ekonomikaraktär vid regementen av äldre datum och färgen är genomgående gulbrun. Den bäst bevarade militära miljön finns på fästningen Sveaborg utanför Helsingfors. Denna dörrtyp förekommer konsekvent och blev stilbildande för hela stormaktssverige under 1700-talet. – De fastighetsägare i byarna som har sådana dörrar på sina uthus och ladugårdar bör förhoppningsvis vårda och underhålla dem med hänsyn till det unika kulturhistoriska värde som de representerar.

Dörr med anor.

Bostadsuppvärmning

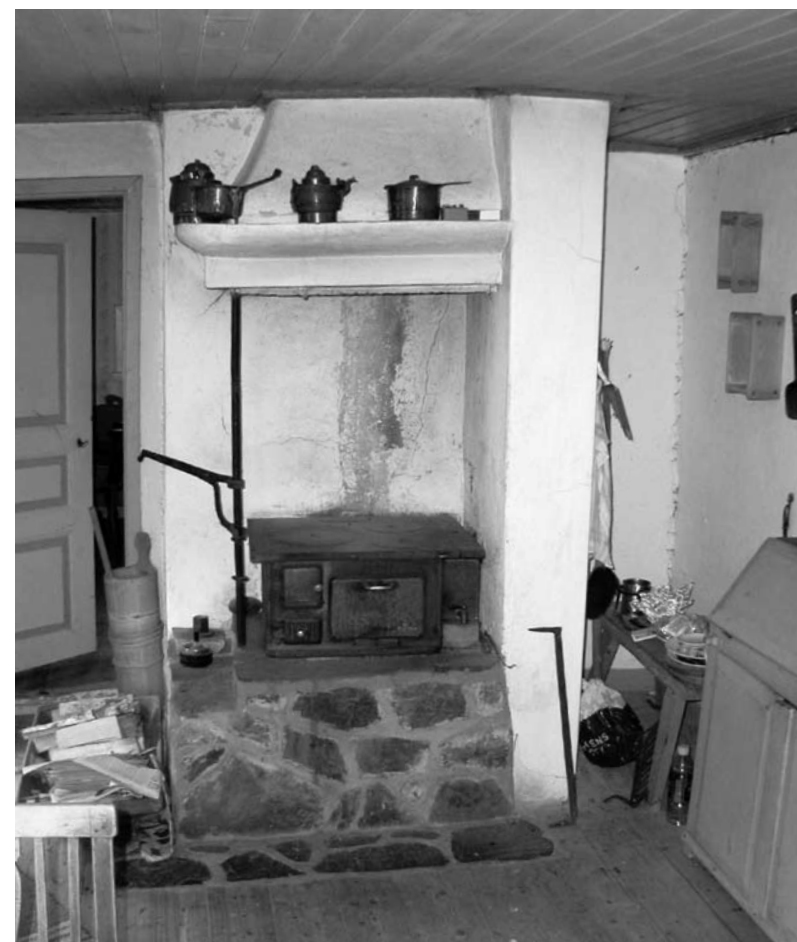
Husmor och piga från 1901.

Den öppna spisen

Den har månghundraåriga anor och efterbildas fortfarande i sportstugor och fritidshus. Den är knappast värmeeffektiv och att laga mat över öppen eld begränsar kok- och stekmöjligheterna. Trots det har människorna kunnat överleva både kyla och svält i århundraden tack vare denna enkla eldstad. Fortfarande finns den kvar i originalform i en del fåbodar.

Järnspisen

Järnspisar i gjutjärn började utvecklas under 1700-talet och matlagning och uppvärmning kunde därmed ske under mera ordnade former. Många gånger monterades järnspisen in i den öppna spisens eldstad. Vid all nybyggnation från 1900-talets början sattes järnspisar in. En viss renässans för järnspisen börjar komma som ett komplement till nyare värmekällor.

Inmurad järnspis i den öppna spisen.

Kaminen

Den vedeldade kaminen blev ofta ett komplement i de rum som hade en murstock i vilken man kunde ansluta kaminen.

Kakelugnen

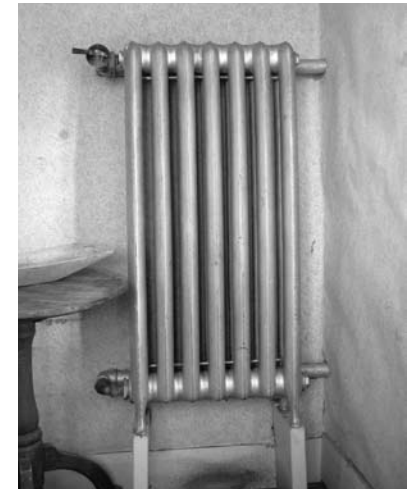
Under 1800-talets första del började kakelugnarna utvecklas och främst i högreståndskretsar. De var effektiva uppvärmningskällor och kunde magasinera värmen länge. Redan 1819 propagerade bruksinspektör Christian Aspgren i sin sockenbeskrivning för kakelugnen. Sannolikt blev han också hörsammad av flera bönder i Utkälen, som lät bygga kakelugnar i sina hus. Sentida ättlingar till dem var dock icke lika upplysta och lät i samband med renoveringar på 20- och 30-talen och även in på 60-talet riva ut kakelugnarna.

Birgit Stålhane i gammalstugans kammare i Kluk.

Centralvärmen

Den första centralvärmeinstallationen gjordes hos Nils Mattson Ström i Tossberg kring 1900. Tekniken var från början seriekoppling, d v s samma vattenmängd cirkulerade runt i huset. Det medförde att de element som låg närmast värmekällan blev varmest och temperaturen avtog ju längre ut i systemet elementen var placerade. Senare kopplades elementen parallellt vilket medförde en jämnare värmespridning. Som uppvärmningsprincip försvarar den väl sin plats fortfarande.

Originalinstallerad värmeradiator hos Livens i Tossberg.

Elvärmen

I takt med att elöverföringen blev effektivare blev uppvärmning med elektricitet vanligare. Från början var det enkla strålkaminer med glödspiral men utvecklades vidare med termostatstyrd reglering. Installationen var relativt enkel och golvvärme är en vidareutveckling.

Jordvärmen

Aggregat för bergvärmeborrning.

Att hämta energi från berg, mark, sjö och även luft är möjlig tack vare den tekniska utvecklingen av värmepumpar. I takt med stigande uppvärmningskostnader blir detta alternativ mera attraktivt och är dessutom miljövänligare. Tendensen är också att kompletteringsvärme från mindre kaminer installeras för att kapa belastningstopparna.

Paketerad björkved hos Richard Lif i Tössberg.

Vedförsäljning

Som ett näringskomplement till jord- och skogsbruket har uppstått en förädling av björkvirke till paketerade partier av uppsågad och kluven brasved. Flera fastighetsägare har noterat en marknad för denna produkt som efterfrågas av sportstuge- och kaminägare. Björkråvaran kan komma från den egna skogen, men lika ofta kan den köpas upp i samband med större skogsuttag tack vare den högmekaniserade avverkningstekniken.

I ett längre perspektiv har veden varit den främsta energikällan vid uppvärmning av bostäderna följt av den elektriska energin från 1920-talet. Under efterkrigstiden skedde en uppgång för oljeeldade pannor, men prisutvecklingen och ett ökat miljömedvetande har drastiskt minskat användningen. Trenden mot minskat oljeberoende torde fortsätta till förmån för förnyelsebara energislag. Bl. a. börjar vindkraften bli mera vanlig.

Soteld och förebyggande brandförsvar

I det gamla bondesamhället förelåg två hot mot egendom. Brand och förlust av värdefulla husdjur. Personlig förlust i form av sjukdom och död kompensades av stora familjer med många barn samt dopfaddertraditionen.

Sotelden

Ett dagligt hot var risken för bränder och givetvis var mangårdsbyggnaden den mest värdefulla. En vanlig förebyggande insats var att alltid ha en steg upprest på husets baksida, i den händelse att soteld skulle uppstå. Vid soteld brinner tjäran till följd av ofullständig förbränning. Temperaturen kan överstiga 1 000 grader. Att försöka släcka den med vatten var strängeligen förbjudet utan det skulle vara vanligt hösalt, som man hällde ned i skorstenen. Dåliga murstockar och eftersatt sotning var den vanligaste orsaken till soteld.

Många målade beskrivningar av soteld har lämnats av dem som varit med om den. Den började med ett dån, som växte i styrka och folk sprang ut på gården och kunde till sin fasa skåda ett bländande fyrverkeri med en eldkvast som sköt upp mot skyn. När väl branden lagt sig var muren het i dygn efteråt. Även om det var mitt i vintern måste man ha fönstren öppna för att kunna kyla ned huset till en temperatur som var dräglig att utstå. I efterförloppet fanns också risken för att glöd fanns kvar i murens olika gömmen. Att vara extra vaksam efter en soteld var självklart, om man skulle göra anspråk på att vara en förständig husägare.

*Soteld.
Bild från Wikipedia*

Brandförsäkringar

Jämtlands läns brandstodsbolag (stod=stöd) började sin verksamhet den 14 mars 1848. År 1860 fanns 16 smärre brandstodsbolag (sockenbolag) inom Jämtlands län. Ett av dessa bolag var Alsen-Mattmars Brandstodsbolag som bildades 1859. Mårten Jonasson (1839–1917) från Hållbacken var ordförande från början. Brandstodsbolagen sammanfördes i länet till Jämtlands läns brandförsäkringsbolag år 1976. Senare uppgick detta i Länets brandförsäkringsbolag. Den siste lokale representanten för brandstodsbolaget var Johan E. Johansson (1903–1985) i Offne).

Byarnas brandskydd

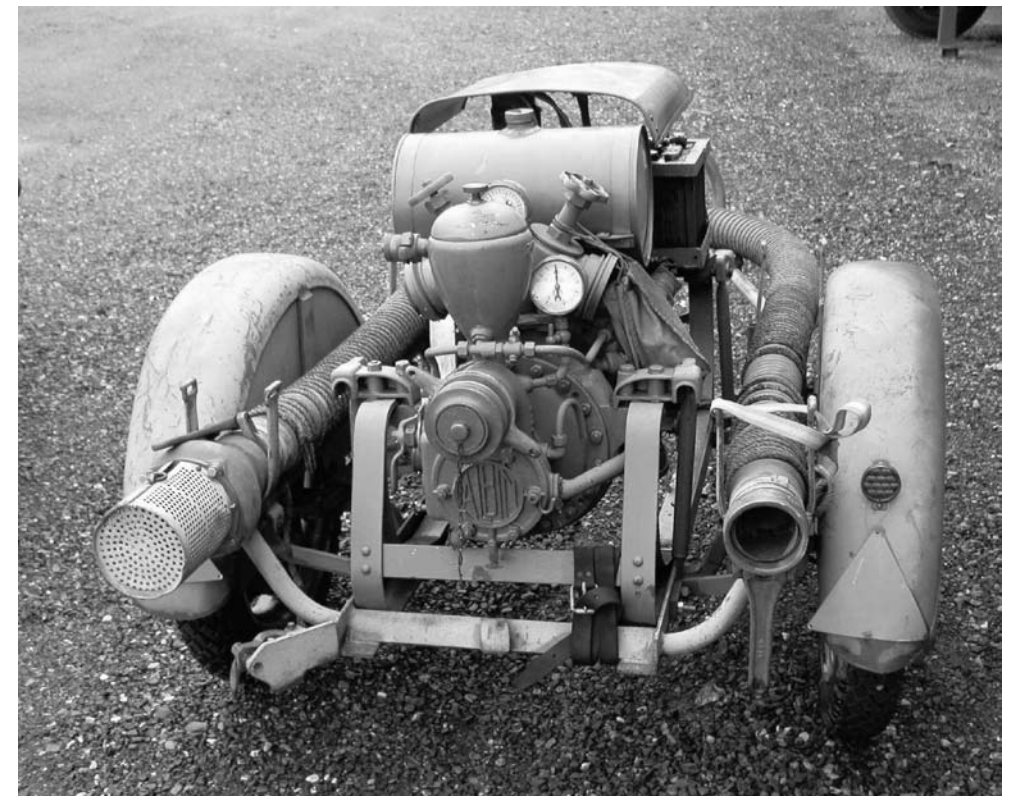
Byavis inköptes brandsprutor i slutet av 1800-talet. En naturlig placering av dem var i de ryttarhärbrén, som började komma ur bruk vid den tidpunkten då Alsens

skvadron höll på att avvecklas. I både Offne och Tossberg uppstod dessa ”sprut-
hus” som fortfarande finns kvar. I Tossberg står brandsprutan på plats, medan
offnesprutan är överlämnad till Arvemuseét, där den f n är magasinerad.

Även kommunerna kände ett ansvar för att förstärka brandskyddet lokalt. Un-
der 1950-talet placerades en bensindriven motorspruta i Utkälen och utrymme
för denna uppläts av droskchauffören Olle Larsson i Tossberg. Dåvarande Mörsils
kommun bekostade utrustningen, men handhavandet och driften lades på fri-
villiga krafter som sommartid bedrev brandövningar. Teknisk chef för detta var
Esten Bergstedt i Tossberg. Med sitt kunnande och engagemang fick han sprutans
bensinmotor att starta. Ett skarpt läge uppstod en vinterdag på 60-talet då Mo-
vikssågen i Trångsviken brann upp. Omkringliggande frivilliga brandkårer ställde
upp, men insatsen kom försent. Det noterades dock att den enda brandspruta
som fungerade var den från Tossberg, övriga gick inte ens att starta i vinterkylan.
F ö kan sägas att Utkälen har varit ganska förskonat från bränder under hela
1900-talet lyckligtvis. Det enda undantaget inträffade senare år 2009 då Artur
Engströms mangårdsbyggnad brann ner. Några personskador uppstod inte och
mycket snabbt byggdes huset upp igen.

Tossbergs brandspruta.

Typ av Albinbrandspruta som var placerad i Tossberg.

Branddammar

De utgör vattenreservoarer som skall komplettera brandbilarnas vattentankar.
Genom kommunens försorg finns sådan nedgrävda i varje by i Utkälen.

Husets brandskydd

Att alltid ha ett ämbar med vatten intill en öp-
pen eld var ofta en enkel och självklar åtgärd.
Vattentunnorna kunde var av trä eller gjorda i
koppar med ett lock. Därtill hörde också en en-
kel brandspruta med kolv. Efter hand föreskrev
brandförsäkringsvillkoren att viss utrustning
skulle finnas tillgänglig.

En vanligt förekommande brandsläckare var
en projektilliknande cylinder i stålplåt, som var
fylld med vatten och förvarades i ett speciellt

Gängse brandspruta.

ställ på väggen på frostfri plats. I den fanns en glasampull med syra som krossades då släckaren aktiverades när den stöttes i golvet. Ett tiotal liter vatten trycktes ut av det uppkomna övertrycket men användningsområdet var begränsat. En stor nackdel var också att det av syran uppblandade vattnet förstörde möblemang och annat som kom i strålens väg.

Dagens husbrandsläckare kan vara av pulverskum eller koldioxidtyp.

Brandsläckaren Olle som inte fick frysa.

Modern brandsläckare.

Bröd och vatten

Bakning av tunnbröd.
Ur Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken.

Människans basala kroppsliga behov har sedan årtusenden varit bröd och vatten. Bröd kan ses i ett vidare begrepp som mat i allmänhet, men för vatten finns ingen annan ersättning. I varje samhälle har mycken tid gått åt att sörja för att dessa behov skulle bli tillgodosedda. I dagens postindustriella tillvaro ägnar vi mindre tid åt detta än tidigare. Det kan därför finnas skäl att komma ihåg våra förfäders kamp för födan då vår tidigare historia skall beskrivas mot denna bakgrund.

Brödets tillblivelse är en process i en lång händelsekedja som är starkt bunden till bondeårets växlingar. Jordbearbetning i många former, sådd, skörd och malning måste föregå den dagen då degen låg färdig på bakkbordet för att bearbetas. Då vidtog den praktiska hanteringen med kavling och gräddning som förutsatte gott handlag och teknisk kompetens för att resultatet skulle bli bra. En skicklig bakerska var uppskattad och eftertraktad.

Edvin Högdin gräver sitt eget vattenledningsdike.

Med vatten var det något annorlunda. En säker brunn eller källa var en rikedom för familjen och för husdjuren. Gav den mycket vatten kunde den också bli en tillgång för grannar och andra bybor i krissituationer.

Att ständigt leva under hot om vattenbrist var en osäkerhet. Många vägrade bli slavar under dessa omständigheter och lät borra brunnar i berget istället. Från 1940-talet och framåt blev djupvattenbrunnar allt vanligare. Andra grävde diken till närmaste källa och lade ned rör. Eller kollektiv som i Offne som att hämta vatten från Storsjön genom ett permanent ledningsnät.

Bakstugor

På de större gårdarna hade man som regel egna bakstugor skilda från mangårds- och ekonomibyggnader av brandsäkerhetsskäl. Samma var förhållandet för smedjorna. På en del ställen var de dock sammanbyggda med ladugårdarna. I och med att naturhushållningen avtog användes bakstugorna i mindre utsträckning och underhållet blev eftersatt. I bästa fall togs de till vara och uppfördes som fritidshus i grannskapet. En sådan bakstuga var den som stod på Utgården i Tossberg, norr om landsvägen. Den flyttades på 1960-talets början till Månsholmen i Storsjön. En annan bakstuga, som står kvar på sin ursprungliga plats, är den som finns på Magnus Jämtings gård i Hållbacken. Fortfarande finns brukbara bakstugor kvar, bl. a i Kluk hos Birgit Stålhane och i Offne hos Håkan Antonsson. En annan bakstuga fanns på Hektors-torpet i Offne.

Margit Hallström och Inga Britt Antonsson bakar tunnbröd i Offne.

Vattenförsörjningen

Utöver familjen var husdjursbesättningen i behov av en god vattentillgång. Genomborrade trästockar har i hundratals år varit vattenledningsrör med lång livslängd och påträffades ofta i samband med dikesgrävning och då nya rör lades ner. På samma sätt var vattenpumparna tillverkade i trä av hantverkare som besökte gårdarna med sin specialutrustning för borrhning. Några har fortfarande tillgång till en källvattentäkt men de flesta har bergborrade brunnar av varierande djup.

Byn Kluk har av hävd räknats ha problem med en säker vattenförsörjning. En tillförlitlig källa i sänkan i närheten av f d ålderdomshemmet har varit en tillgång tidigare. Nu anses vattnet vara av sämre kvalitet varför Kluks gårdar har genomgående borrhade brunnar på varje gård.

Hållbackens by har betraktats som lyckligt lottad ur vattensynpunkt. I Mejeri-backens sluttning ned mot Humlebäcken finns en källa med säker vattentillgång. Den var också huvudskälet till varför Tossbergs mejeri, som låg i Tossberg först, flyttades till Hållbacken. Denna källa kan också leverera vatten med självtryck till den intilliggande gården ovanför tidigare nämnda bäck. "Lindbergskällan" på gården med samma namn i västra Hållbacken anses som överlägset bästa vattenleverantören. Byarnas frivilligbrandkår utnyttjade den som ett övningsobjekt då den bensindrivna vattensprutan skulle testas vid brandövningar. Källan gick aldrig att pumpa torr.

Hos Antonssons i Offne finns fortfarande en källa med god vattentillgång. Byn bildade dock en ekonomisk förening 2008 för att förse byn med ett vattenledningsnät med Storsjön som vattenreservoar. En bybo hade dock långt tidigare ordnat en liknande ledning till sin egen fastighet.

I Tossberg slutligen har de flesta bergborrade brunnar för respektive fastighet. Utöver detta sägs säkra brunnar finnas på Lägden och på Lars-Åke Larssons gård som i äldre tider varit pålitliga vattentag.

Göran Jämtling med en gammal vattenledning.

Att köra vatten på vintern

På flera gårdar var det nära på en obligatorisk syssla i februari–mars att varje år köra vatten med häst. Artur Engström f. 1915 i Hållbacken berättade 2008 i en inspelning hur han som 14–15-åring körde till Lindbergskällan för att hämta vatten till kreaturen på gården. På en specialkälke, ett vattentråg, placerades en tunna av trä som pumpades full vid källan. Det kunde hända att det mesta skvimpade ut under färden hem och i värsta fall tippade den isiga tunnan och hela resan var bortkastad.

Karin Andersson vid Lindbergskällan.

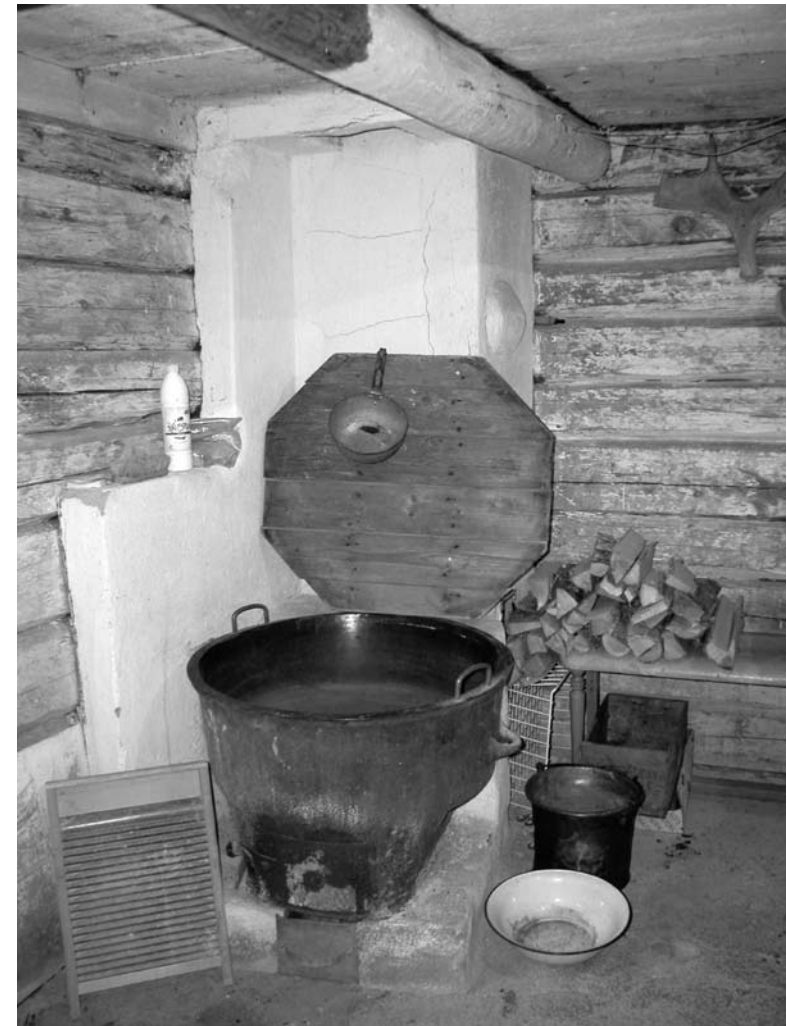

Vattentråg.

Tvättstugor i Utkälen

Vardagsnära ting kan synas betydelselösa i ett större perspektiv men de speglar ändå utvecklingen över tiden. Yttre förutsättningar förändras, synsätt förskjuts och nya impulser tas upp och får kanske en lokal tillämpning.

Varje gård och familj fick själva sörja för att det fanns resurser för klädtvätt och bad. Ofta byggdes en tvättstuga i anslutning till en ladugård eller till en bakstuga för samutnyttjning av vattentillgång och eldningsmöjligheter. Fristående tvättgrytor som stod under bar himmel året runt förekom också. I den händelse någon familj saknade tvättstuga kunde familjemedlemmarna inför större helger även få använda grannens bad- och tvättmöjligheter.

Tvättstuga inrymd i ladugårdsbyggnad i Tössberg.

Tvättstugan i Offne 2011.

Redan på 1930-talet började tvättstugeföreningar att bildas. En orsak var att elektriska tvättmaskiner av stor kapacitet hade utvecklats, men de krävde också säker tillgång till vatten, som få gårdar kunde garantera. I Utkälen bildades 1943 en tvättstugeförening och placeringen var given. Karl Olof Johansson i Offne blev samordnaren och nere vid den gamla ångbåtsbryggans plats uppfördes huset. Vattenregleringsföreningen bestred kostnaden, men i gengäld avsåg sig byborna rätten till sina båtplatser efter stränderna. Vattentillgången var obegränsad och därtill bestod den av mjukt sjövattnet. Grytor och tvättmaskiner var väldimensionerade och under en dag hann man med hela familjens byk inklusive arbetskläder och mattor.

Den tekniska och ekonomiska utvecklingen gick dock vidare. Tvättmaskinerna blev mindre utrymmeskrävande och mer och mer automatiserade i sin funktion. Vid ombyggnation ingick också en tvättmaskin som en självskriven komponent i allt flera hushåll.

Med tiden blev det allt färre och färre som körde ned tvätten till tvättstugan i Offne. Den hade fyllt ett behov i några decennier, men slitage och ålder märktes på maskinerna. Tvättmaskinen hemmavid kunde köras vid behov på valfria tider och man slapp anpassa sig till de tider som var lediga i det kollektiva systemet.

En del tvättstugor finns kvar på gårdarna. Men de har fått nya funktioner. En del byggdes om till övernattningsstugor under semestertider, andra fick rollen som jaktkojor.

Tvättstugans interiör i Offne.

Berta Högdins ombyggda tvättstuga. I dörren Eva Högdin.

Offne som hamnstad

Det kan hållas för troligt, att det redan under stenåldern fanns permanent eller tillfällig bebyggelse efter stränderna. Stenåldersfynd har gjorts i Offne och vi vet att sjömalmsbärgades och brändes på Trångsidan ungefär mitt emot Lusnäset. Rester av järnhanteringen finns också i Kvarnviken. Bebyggelsen efter stranden mot Drevelägdén har gamla anor. Det finns ett mycket detaljerat köpeavtal daterat 1473 där Margareta Thomasdotter säljer sin faderneärvda gård till brodern Peder Thomasson för 13 jämtländska mark i Drafwium (Drevelägdén).

Den by i Utkälen som närmast kan göra anspråk på att vara sjöfartsstad, är Offne utan diskussion. Sannolikt hade befolkningen haft farkoster i någon form långt tillbaka i tiden. Strandnära nätfiske förekom men även läggning av nät längre ut som krävde båtutrustning praktiserades.

En mer reguljär båttrafik får dock kopparroddarna sägas representera. Denna båttrafik fanns redan på 1730-talet och utgjorde en viktig länk i kopparens transportkedja ned till kusten från Huså. Båtarna roddes av tre par män mellan Offne och Ytterån och sedan till sin slutdestination Lund i Brunflo och därefter tog landtransporten vid till Revsundssjön. Återresan skedde inte med tomma båtar, utan de var fyllda av post och förnödenheter som kom från kusten. Minimikravet på besättningen var, att åtminstone en man skulle finnas ombord som var välberedd på sjön. Kopparbruket ägde en egen brygga som var belägen vid stranden nedanför ängarna tillhörande Offne 2:6. Fortfarande kan man vid lågvatten se det gamla pålverket som bar upp bryggan.

Kopparbåtarna kunde även vara utrustade med segel som underlättade rodden. Det får väl också anses som självklart att även andra båtar i Storsjön vid den tiden kunde seglas i någon form.

Först när skogsavverkningarna och sågverksindustrin gjorde sitt intåg i länet blev det också ett uppsving för båttrafiken. Hjulångaren Jämtland började 1847 att trafikera bryggorna kring Storsjöns stränder. I Offne fanns två bryggor. En vid den nuvarande tvättstugan nedom Sune Johanssons gård och den andra i Kvarnviken. En annan hjulångare hade namnet Odin och gick på storsjötrafik mellan åren 1861 och 1911. Den byggdes i Kvitsle. Dessa ångbåtar bedrev inte enbart nyttotrafik utan ord-

Kapten Asmundsson. Ur Ångbåtar på Storsjön.

nade även lustresor med musikalisk underhållning. Varje brygga med självaktning skulle också ha ett musikkapell, så även i Offne. Johan Edström i Offne var en av dessa som ingick i underhållningsdetaljen med att traktera flöjt.

En välkänd båt som ofta passerade Offne var ångaren Öring. Den byggdes vid Ockesjön av ett norskt företag. Mörsil- och Mattmarbor stod som finansiärer. Den var passagerarbesiktad för 78 personer, men användes mestadels för att dra virkespråmar till Trångsviken. En av de kända kaptenerna på båten var Anton Assmundsson från Frösön. I och med järnvägens tillkomst blomstrade Trångsvikens stationssamhälle upp. Där byggdes ett uppforderingsverk på Rullbo. Ett till synes skrangligt byggnadsverk, som revs ner efter andra världskriget. Det var dock i funktion under ett halvt sekel och svarade för omlastningen från sjötransport till järnväg. Timmertågen gick vidare till Äggfors men även till Trondheim där lasten överfördes till båttransport för export till England.

Timret kom bl.a. från sågverk runt Storsjön i Ytterån, på Frösön, i Kvitsle och Vikbäcken. Enskilda skogsägare kunde vintertid avverka och köra ned virket på Storsjöns is och lägga ut en bom runt virkespartiet. När isen gick på våren drogs timret med bogserbåt till Trångsviken.

Flera andra fartyg bogserade också timmer till Trångsviken. Namn på båtar som Gärdsta, (senare Saga), Göken, Svan, Movik, Aspnäs och Hebe levde kvar i minnet hos många äldre på 1950-talet.

Ångaren Öring, byggd i Ocke. Ur Ångbåtar på Storsjön.

Timmerflottningen innebar också att stränderna måste ränsas på virke som slunkit igenom bommarna. Till detta ändamål användes betydligt mindre båtar som drevs med olja eller fotogen.

Timmerflottningen upphörde på Storsjön 1969 och lades efter hand ned i andra sjöar och vattendrag i övriga Jämtland. De byar som varit centralorter för flottningen miste sin betydelse i bygden.

Idag finns två ångbåtar fortfarande i drift från den stora ångbåtsepoken. Nu som turistattraktioner. Den äldsta, ångaren Östersund byggd 1874, lever vidare tack vare en ideell förening som rustade upp ett närmast utrangerat vrak, som hette Las Vega. Ångaren Thomée är den andra ångbåten, byggd året efter Östersund. Östersunds stad har hittills ansett att hon har ett så stort kultur- och turistvärde att hon får medel tillskjutna för underhåll och drift.

En sjö av Storsjöns storlek har också krävt sina offer. Om perspektivet begränsas till närområdet bör väl en tragisk händelse som inträffade i Trångsviken i början av förra sekelskiftet nämnas. Den 14 november 1907 var en mörk dag för Trångsviken då fem personer drucknade i en kedjeolycka. Se artikeln om Sägner och otroliga händelser.

Andra tragiska händelser, som kan rubriceras som arbetsplatsolyckor har inträffat. En hände 1889 med ångaren Öring. Båten hade en pråmbogsering till Trångsviken i hård nordvästlig storm på kvällen. Ombord på ångaren fanns skepparen och maskinisten, på pråmen en man som styrde pråmen. Den sistnämnde tyckte sig höra ett rop. Eld hade utbrutit i kolboxen. Maskinisten hade rusat upp på däck för att försöka släcka elden men halkat överbord. Ensam, utan maskinist och utan strålkastare, fick skepparen försöka vända hela ekipaget och söka efter den försvunne. Den 21-årige maskinisten återfanns inte.

Öringen var mer otursförföljd. På samma sätt bogserade befälhavaren Olaus Magnusson en timmerflotte över Storsjöflaket. En liten eka var fastgjord i aktern på ångbåten men kom loss. Maskinisten, skepparens son, hoppade i vattnet i tron att kunna simma ikapp ekan och nådde nästan fram men försvann i vågorna. Försök till undsättning lyckades inte.

I nutid har två män drunknat i Trångsviken. Den ene 1983 och den andre 2002.

Offnes tid som hamnstad förpliktar. Men med tanke på att Storsjön fortfarande hyser två ångbåtar i god kondition som sommartid befraktar turister och andra nöjesåkare så vore det på tiden att istandsätta den gamla ångbåtsbryggan i Offne.

Kvarnviken

Denna vik på gränsen mot Hallens socken erbjuder en avskild och skön miljö som lämpar sig väl som utflyktsmål för såväl bofasta i Utkälen som för tillfälliga gäster i byarna. Så länge som det är öppet vatten finns svanar där, som är något skygga och svåra att komma närmare. I vikens norra del mynnar Hummelbäcken ut och i dess södra del Sågbäcken.

Sågbäckens utlopp i Storsjön vid lågvatten.

Sågbäcken kommer från Drevetjärn och i tjärnen mynnar Drafsjöbäcken. Dessa sjösystem står i förbindelse med Stora och Lilla Drafsjöarna. Innan skogsbilvägarna var utbyggda förekom flottning av timmer på dessa vattendrag. Se också uppsatsen om Kvarnar och sågar i Utkälen.

I Kvarnviken låg också Offnes andra ångbåtsbrygga vid Vedudden. Där fanns ett vedupplag för ångbåtarna som trafikerade farvattnen i Trångsviken.

Källor: Ångbåtarna på Storsjön. Gustaf Modigh
Muntliga berättelser och privata anteckningar

Gamla tiders sociala omsorg i Utkälen

Under hela 1900-talet har de sociala trygghetssystemen gradvis utvecklats. Det skyddsnät som gäller för hela landet idag gäller givetvis även för medborgarna i Utkälens byar. Så har ingalunda varit fallet tidigare. Kommunerna har idag huvudansvaret, men förr var det i första hand en angelägenhet för familjen, släkten och i sista hand för socknen att sörja för behövlig omsorg. Benämningen fattighjon, som med dagens språkbruk känns en smula föråldrat och nedsättande, var tidigare den gängse beskrivningen på en person som var beroende av andra för att klara sitt uppehälle. Begreppet fattigvård i våra författningar ströks först 1956 och ersattes av benämningen socialhjälp.

Stina Öhring (1916–1997) som bodde i Offne sammanställde ett material om fattiggården i Offne, som var socknens första fattigstuga, från vilket jag tagit en del uppgifter. 1891 inköpte Mattmars socken fastigheten Offne 2:3 från H. Henriksson. Den var belägen söder om vägen som går från Mattmar till Offne och strax öster om gränsen mot Tossberg. Dit flyttades en gammal stuga som inreddes med kammare och kök. De kostnader i kronor som uppstod redovisades enligt nedan:

En fattigstuga med jord	900
Ladugård	125
2 kokspisar	50
1 byrå	20
2 skåp	6
1 soffa	4
1 bord	3
6 stolar	3
1 väggur	1
2 getkreatur	8
	1 120 kronor

De första som bodde i stugan var två personer, en kvinna kallad "Seve Märit" och en man som benämndes "Lisa-Jonas". De hade skilda hushåll och mannens namn blev så småningom namnet på hela stugan. Kvinnan avled 1899 och hennes tillhörigheter auktionerades bort på Ströms tilja för 29 kronor och 22 öre sedan 8 % dragits bort som provision. Återstående belopp tillfördes fattigkassans räkenskaper.

Den sista familjen som bodde i stugan hette Stolt och de flyttade omkring 1935. Därefter hyrdes stugan ut till en ungkarl till dess stället såldes 1945. Det bör också påpekas att ängen runt huset också utgjorde byarnas gemensamma fotbollsplan under 1920–30-talen och under vissa tider ingick Utkälens fotbollslag i fotbollsserien. Bostadshus och ekonomibygnad revs på 1950-talet.

Platsen för fattigstugan Lisa-Jonas.

Ålderdomshemmets gamla fastighet i Kluk 2011.

Kommunen inköpte en gård i Kluk som byggdes om för att passa verksamheten och den togs i bruk 1931. Där fanns åtta vårdplatser och vid invigningen den 25 september var fyra belagda. Efterfrågan på vårdplatser ökade och flera tillkom. Personalen bestod av en föreståndare och två biträden. Vid det sista kommunalfullmäktigesammanträdet 1964 beslöts att bygga Thoméegården som ersättning för ålderdomshemmen Södra Myckelgård och i Kluk. Thoméegården togs i bruk 1967 och därmed upphörde Ålderdomshemmet i Kluk. Se för övrigt bygenomgången för Kluk 1:24.

Social verklighetsskildring från 1880-talet

Agnes Nylén (1872–1957) gjorde följande iakttagelser i sina nedtecknade minnen från 1955:

”Så minns jag hur mycket folk som gick och tiggde. Lappar för mest hela vintern, somliga drog en kälke och andra körde med häst och hade sina barn nedbäddade i släden. Dom fick mycket mat och var liksom välkomna och hade väl rätt att tigga, vi tyckte det var roligt när dom kom.

Tattare kunde komma hela hopen ibland, dom var mera rädda för att tigga och kunde därför lämna någon liten sak för mat och logi i gårdarna.

Så var det så kallade luffare, som hade än det ena och än det andra att visa för att få en slant. En hade ett litet tittskåp som vi fick se. En annan ritade blommor på brevpapper och skrev någon vers på papperet som man sålde till ungdomen för att skickas till sina fästmän eller fästmän.

En gång kom det två gubbar, den ene med positiv och den andre ledde en björn. De ställde sig framför fönstret och vevade på positivet så reste sig björnen på bakbenen och gick runt en stav och skulle väl föreställa att han dansade efter musiken.

Det förekom ofta att någon kom och ställde sig framför bron eller fönstret och spelade på något instrument för att få en slant.

Så minns jag hur de så kallade sockenhjonen, som hade det svårt och måste få hjälp, hur de fick gå från gård till gård, om jag minns rätt var det 2 veckor på varje ställe. Det var svårt för gamla och skröpliga att ideligen flytta socken runt.”

Spanska sjukan 1918

Bakom varje dödsfall finns en familjehistoria, som kan vara gripande. Utkälens byar blev hårt drabbade och ingen gård gick helt fri. Nedanstående berättelse kan placeras in i ett större perspektiv, som belyser vilka förhållanden som gällde för livsbetingelserna bara ett sekel tillbaka.

Brita Henriksdotter från Offne gifte sig i juni 1890 med bonden Jon Larsson-Öström från Hästön. Hon var 30 år fyllda och han 26 år. När man betraktar deras bröllopsfoto har de blickarna inte riktade mot kameran utan något åt sidan, mot den framtid de hade tänkt sig. Paret fick fyra barn. Pojken Lasse föddes 1891. 1893 kom dottern Kerstin som dog påföljande år. Lasse avled i juni 1895 knappt fyra år gammal i hjärnhinneinflammation. Tidigare samma år i juni hade Brita fått sitt tredje barn, en son. Hans liv blev också kort, han gick bort vid jultiden samma år. Kyrkboken ger ingen uppgift om dödsorsaken. När år 1896 gick in hade paret förlorat alla sina tre barn. Brita blev på nytt gravid, men i juni samma år blev hon änka. Maken Jon dog i tuberkulos. Han fick inte uppleva det fjärde barnets födelse. Det blev en flicka som föddes i november och fick namnet Johnny. Som ensamstående mor tog Brita hand om sin flicka och kunde glädja sig åt att Johnny hittat en bra karl, en ingenjör. Det unga paret gifte sig och fick i maj 1916 dottern Inger. Livet syntes bli tillrättalagt för den nya familjen intill spanska sjukans ankomst. I november 1918 dog Johnny i den fruktade epidemin. Brita hade fått uppleva hur hennes familj vittrade sönder i den tidens infektionssjukdomar och hon stod nu ensam med ett två år gammalt flickebarn. Brita avled 1946 i en ålder av 86 år. Barnbarnet Inger överlevde henne med drygt 28 år.

Månad	Dag	By	Diagnos	Ålder
Januari	31	Bye	Akut lunginflammation	25
Juli	16	Ugård	Influenza	29
Augusti	21	Bye	Akut lunginflammation	22
	23	Bye	Akut lunginflammation	17
	30	Bye	Akut lunginflammation	38
	31	Sundsbacken	Akut lunginflammation	22
September	17	Högåsen	Influenza	14
	15	Hara	Akut lunginflammation	25
	24	Kvitsle	Akut lunginflammation	68
	30	Nygård	Akut lunginflammation	25
Oktober	3	Nygård	Akut lunginflammation	24
	4	Tossberg	Akut lunginflammation	14
	5	Nygård	Akut lunginflammation	14
November	1	Offne	Influenza	21
	21	Tossberg	Influenza	29
	28	Kluk	Influenza	36
	27	Kluk	Influenza	32
December	3	Hållbacken	Influenza	14
	31	Tossberg	Influenza	73

Spanska sjukan i Mattmar 1918. Döda enligt kyrkboken i diagnoserna akut

lunginflammation/influenza.

När allt inte blev som det vara tänkt

Innevånarna i de fyra byarna har under århundraden och även in i våra dagar drabbats av personliga tragedier i form av oväntad död. I första hand kan det vara olycksfall eller annat oförutsett som inträffat. Då har det väckt deltagande och bestörtning bland byborna. I en del fall har händelsen levt kvar i årtal och berättelsen fortlevt genom muntlig tradition över generationerna. I andra fall har minnet levt instängt i familjen eller i släkten och utan att bli kommenterat.

Under det år som studiecirkeln pågått har dessa människooöden blivit tydliga i olika sammanhang och i de flesta fall är de okända till antal och till person. De är namnlösa och ofta ingått i det kollektiv som drabbats av krig, epidemier och svält. Ett fåtal är kända till namn och av naturliga skäl begränsas dessa i tiden till 1800-talet och framåt.

Sjukdomar och epidemier

I Nordeuropa och även i våra trakter gick på 1350-talet pest och farsoter fram som decimerade befolkningen och lämnade efter sig ödesbölen. De är bäst kartlagda i Alsen och i Mörsil. Men även i dåvarande Västerkluk kan vi fortfarande se lämningar som i Sveom.

Under 1700-talets slut drabbades Utkälen i omgångar av epidemisk rödsot(dysenteri)och antalet döda kunde räknas i tiotal, och antalet barn var stort i Offne. Resenären och bygdeskildraren Fale Burman har även uppmärksammat att Mattmars socken var hårt ansatt.

Dödsorsaken nervfeber (tyfus) förekommer här och var under de sista 150 åren, men förloppet är som regel inte direkt dödande men långdraget.

Tuberkulosen var under 1800-talet den fruktade farsoten, som gick hårt fram i våra bygder och sjukdomen kom gradvis under kontroll först efter 1920-talet. Vid genomgång av socknens dödböcker för tiden 1895–1910 avled totalt 309 mattmarbor. 51 personer (17 %) hade tuberkulosen som uppgiven dödsorsak. Sjukdomen hade ett dödligt förlopp när yngre personer i medelåldern insjuknade. Bidragande orsaker var trångboddheten och det dåliga näringsläget.

Kring 1895 gick en svår difteriepidemi genom byarna. Det var inte ovanligt att 1–2 familjer i varje by miste ett eller två barn. Ofta var det ett par veckors mellanrum mellan deras dödsdatum.

Spanska sjukan 1918 slog till hårt. På sensommaren och hösten hade epidemin nått kulmen. I Utkälen avled Anna Sofian Johansson i Tossberg f.1904, Johnny Viking i Offne f.1896, Emma Hansson i Tossberg f.1886, Brita Persson i Kluk f.1882, Kristina Hellström i Kluk f.1886, Nils Olof Ros i Hållbacken f.1904 och Dordi Nilsson i Tossberg f. 1845.

Krig och örlog

Via rullorna för Hallens kompani finns flera uppgifter om de soldater från Ut-kälen som avlidit vid olika tillfällen under tjänsteutövning. Förare Per Nyman i Tossberg dog på fjället 1719 i samband med Armfeldts återtåg från Norge med Olof Persson Orre och Nils Östensson Berg från Tossberg, Grels Nilsson Frisk från Offne, Jan Nilsson Sund och Olof Jonsson Modig från Kluk och Per Heljeson Wallman från Hållbacken.

Karolinermonumentet i Duved.

1741 låg regementet i Stockholm för vaktjänstgöring. Följande dog i tarminfektioner p.g.a. dåliga sanitära förhållanden: Esten Gudfastsson Berg från Tossberg, Jon Olson Falck och Olof Larsson Frisk båda från Offne och Olof Hansson Hohl från Hållbacken.

1788 var kompaniet på nytt förlagt till stockholmstrakten och förhållandena var lika dåliga då som förra gången. Hallens kompani åderläts på 39 soldater. Däribland dog Lars Norman från Tossberg, Olof Öman och Nils Berg båda från Offne.

1961 den 9 december stupade Sven Ivan Nilsson (1940–1961) under sin FN-insats i Kongo. Han bodde några år i Förlandet och gick då i Tossbergs folkskola.

Olycksfall mm med dödlig utgång

Pehr Thorisson (1853–1861) i Tossberg blev sparkad i underlivet av en häst och avled några dagar senare.

Nils Eriksson (1884–1908) i Tossberg omkom under myrupptagning på Lakamyren nedom Kluk. Hästen blev troligtvis skrämd av något större djur och ryckte till varvid Nils föll baklänges och avled nästan omedelbart (enl. John Dahlquist)

John Nilsson, Offne.

Jonas Olson (1847–1917) i Offne ett olycksfall under vårbruket. Kom under harven som drogs av en opålitlig häst. Avled på lasarettet.

Karl Johan Albin Persson (1910–1930) i Kluk avled under skogsarbete då han fick ett fallande träd över sig.

Manne Nilsson (1906–1956) i Gräfte skadades svårt i benen i kalkbrottet i Kluk. Avled på lasarettet.

John Nilsson i Offne (1905–1958) drunknade under isfiske på Stora Drafsjön.

Karl-Henrik Johansson i Offne (1936–1983) drunknade under båt-färd på Trångsviken.

Stig Hellström från Kluk (1927–1987) omkom i en arbetsplatsolycka vid Mörsils kraftverk.

Karl Olof Johansson i Offne (1909–2002) drunknade under sparkåkning på Trångsvikens is.

Sedvänjor

Gratulationer mm

Mer eller mindre fantasifulla former av gratulationer på bemärkelsedagar har under årens lopp utvecklats och praktiserats. En vanligt förekommande sed är att gratulanterna maskerar sig i roller, som har anknytning till festföremålet. Andra varianter har varit att skjuta salut antingen med gevärsskott eller med dynamitladdningar. I Utkälen har även denna variant förekommit. Som regel har endast fantasin varit begränsningen för upptågets art. Att klä ut sig på något sätt är fortfarande vanligt och mindre kontroversiellt.

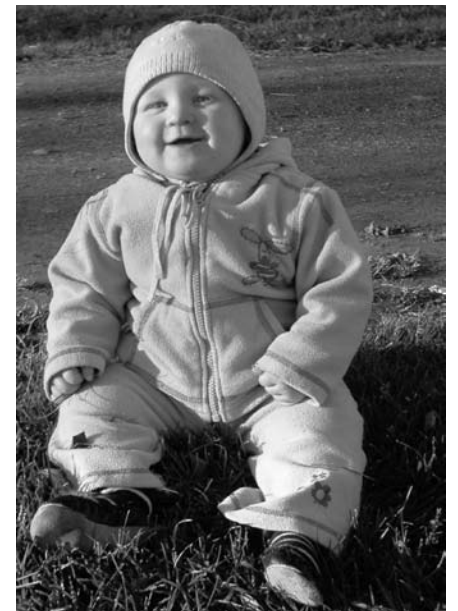
1941. Kristina Henriksson 50 år.

Främre raden: Astrid Johansson, Kristina Henriksson, Magda Berg och Kerstin Berg. Bakre raden: Inger Viking-Persson, Märta Engström, Hulda Nylén och Ingeborg Johansson.

Att komma med gröten

Denna sedvänja har mycket gamla anor och finns praktiserad i alla kulturer långt tillbaka i tiden. En födelse är en stor tilldragelse inte enbart i släkten, utan av betydelse för den sociala gemenskapen. Tidigare kunde gåvan vara något ätbart

och stärkande och gavs i anslutning till den genomgångna förlossningen, då näringsbehovet kanske var eftersatt. Det finns berättat i Utkälen att gåvan också kunde bestå av ett skogsskifte eller en fast egendom av något slag. Efter hand har gåvans karaktär förvandlats till något praktiskt användbart för det lilla barnet i fråga om klädsel och utstyrsel. Ett annat exempel från 1930-talet är då en grannfru sydde en dopklänning till det förstfödda barnet som även de efterkommande syskonen bar. Men den har också burits av nästa generation och även av generationen därefter. För varje doptillfälle har barnets namn broderats på klänningen. Den vackra sedvänjan att "komma med gröten" fortlever sålunda i olika former.

Sofia Jämtning, född i januari 2011.

William Hansson och Alwa Johansson som påskkärringar.

Påskupptåg

Traditionerna i samband med påsken är många och varierar ofta från landsända till landsända. Att barnen skall vara utklädda till påskkärringar och målade hör till det vanliga. De förväntar sig också att få godis eller pengar i sina kaffekannor mot något påskkort som de själva ritat.

Seden utbärning

I det gamla bondesamhället föddes och dog man hemmavid som regel. Även om döden inträffade på sjukhus så hörde det till att familjen, släkten och grannarna tog avsked av den avlidne genom en utbärning. Officiant kunde prästen vara men även en annan lämplig person med förtroende kunde leda ceremonin.

Döden var en närvarande faktor i en människas liv bara för en eller två generationer sedan. Den tillhörde livet på ett naturligt sätt, inte som nu endast knuten till ålderdomen. Att även ett barn eller en ung människa kunde dö ingick i livets förutsättningar. En stor barnaskara var något av en garant för att familjen skulle fortleva. När vi efteråt kartlägger barnen i en familj är det inte alls ovanligt att man återfinner flera syskon med samma förnamn. Vid närmare granskning upptäcks att det första namnet har tillhört ett avlidet barn och det andra barnet, med samma namn, har fått gå in i den avlidnes ställe.

I vår studiecirkel har vi stött på ett par foton som belyser den gamla seden med utbärning då släkt och bybor samlas för avsked innan den avlidne lämnar hemmet. I fotografiernas stelnade drag återskapas den förtätade stämning som omgav ceremonin.

Utbärning i Offne 1921

Torsten Wik, numera bosatt i Karlskoga, har tillsänt oss ett foto från sin familj som togs 1921. Den unga dottern Ester Teresia Wik (1914–1921) hade dött i blindtarmsinflammation på Östersunds sjukhus och familjen finns samlad på gården kring den öppna kistan. Från vänster står syskonen Elsa, Edit (1904–1998), Ellen (1906–1994) och John (1909–1993). Föräldrar är Nils Wik (1876–1958 och Brita (1876–1956) samt farföräldrarna till den avlidna Kerstin (1841–1930) och Jonas Wik (1844–1926). Bilden präglas av förstämning, men även av ett stoiskt lugn ses i Jonas 77-åriga gestalt. Jonas Wik visste hur det känns att mista barn.

Vid Esters bår 1921.

1894 dog två döttrar, Kristina 3 och Brita 7 år i difteri med några veckors mellanrum. Epidemin gick hårt fram i Utkälen det året. Sonen Jonas (1879–1904) dog i tuberkulos.

Utbärning av ett barn i Tossberg 1906

Den avlidne är pojken Nils Nilsson som föddes i oktober 1905 och avled i maj följande år. Föräldrarna som står närmast bårn är handlaren Nils Månsson (1863–1923) och hans hustru Kristina f. Eriksson (1875–1947). Bilden är tagen utanför det hus som sedermera blev ICA-affären.

Vid vänstra stolen står barnen Olof Nylén, okänd, Manne Nilsson, Erik Nilsson, Manne Andersson, Richard Lif, Eskil Hansson. Flickan längst ut till höger Olga Hansson och bakom henne Emil Nilsson. Märta Pettersdotter t v om fadern. Lars Eriksson bakom modern och till höger om honom Petter Månsson och ovanför Erik Pettersson. Erik Mårtensson den tredje f. h längst upp och bakom honom Mårten Ersson. Övriga är bl. a Agnes Månsson, Henrik Henriks-son d ä och Gammal-Henrik, Jonas Olofsson, Petter Ersson.

Släkt och bybor samlade vid Nils Nilssons bår.

Föreningshuset/Bygdegården

Under folkrörelsernas framväxt på 1880-talet uppstod behov att skapa egna lokaler för verksamheterna. I början samlades man i hemmen och efter hand i Tossbergs folkskola. Utnyttjandet av skolan kunde villkoras med hänsyn till sammankomstens art. IOGT-rörelsen blev stark i Utkålen och i takt med den ökande medlemstillströmningen kring 1900-talets början blev önskan allt tydligare för att föreningen borde ha egna lokaler.

Grundplåten blev en byggnadskassa som startades av IOGT-logen Jämtlands Hopp 1902. Genom insamling bland medlemmarna steg kapitalet gradvis till 2 264,65 kronor vid 1908 års utgång. Jämtlands Folkbank fick förtroendet att förvalta pengarna. Ibland skedde kraftigare tillskott då intäkter tillfördes från hållna auktioner i byarna. Samtidigt arbetade en utsedd grupp med de praktiska förberedelserna.

Ordförande var Henrik Henriksson d ä i Offne, Jonas Wik i Offne, Anton Hansson i Tossberg, J. Berg i Kluk och E. Eriksson i Hållbacken. 1902 tog gruppen ställning till en ritning och ett kostnadsförslag som var utarbetat av Pelle Olsson i Tossberg. Uppförande av huset beräknades kosta 4 263 kronor och 15 öre förutsatt att frivilligt arbete dessutom tillkom. Arbetsgruppen godtog inte ritningen och hävdade dessutom att man borde bygga en del av huset i två våningar och som en timmerstomme. I anslutning till denna skulle en samlingsal byggas och därigenom sparade man uppvärmningskostnaderna om man vintertid endast utnyttjade den timrade delen.

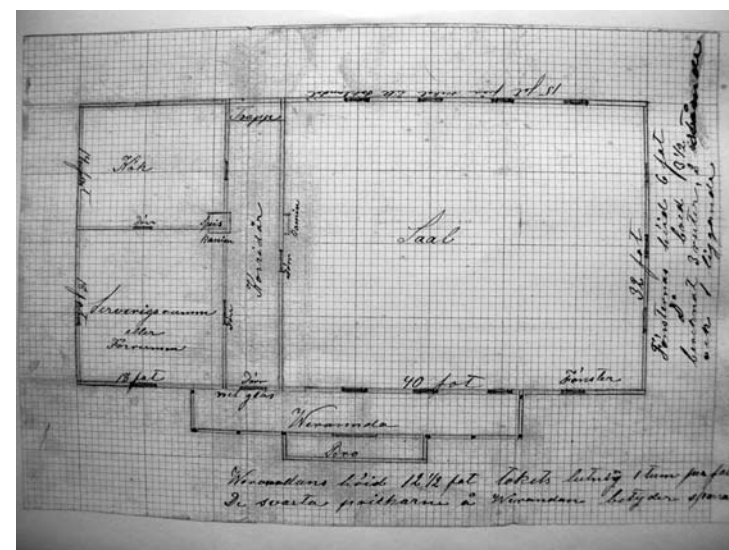
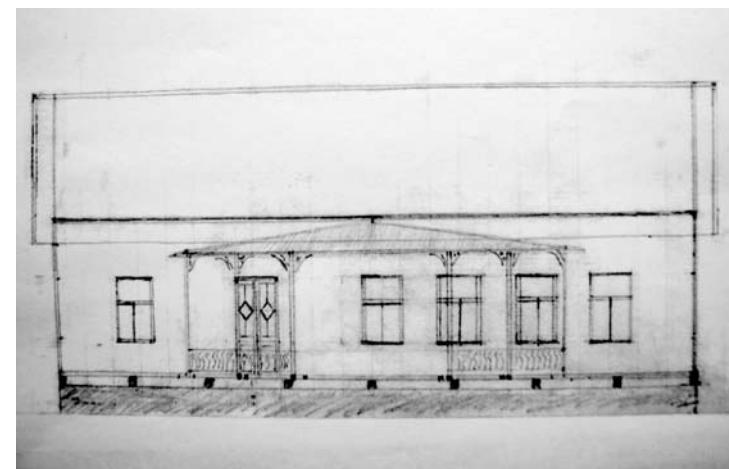
Arbetsgruppen skulle också lämna förslag på lämplig placering och från början fanns två alternativ. Antingen i området mellan Mårten Ersons och Nils Månssons gårdar (mellan nuvarande Bostellet och ICA-affären) eller i ett skogsområde väster om Falks fastighet i Offne (intill gränsen mot Tossberg). Av förda protokoll går det inte att säkert utläsa hur diskussionerna gick 1903 då förslagen presenterades. Emellertid finns i handlingarna senare en utbetalning på 200 kronor till Anton Hansson som ersättning för tomten. Då Föreningshuset har fastighetsbeteckningen 3:11 synes det som att de övriga två förslagen till placering inte var aktuella. Tomten är alltså en avstyckning från Lägden.

Husets nuvarande form har i stora delar likhet med det förslag som arbetsgruppen framförde som alternativ redan 1902. I Föreningsarkivets handlingar på Landsarkivet kan någon ny ritning inte återfinnas, men huset stod färdigt 1909. Detta tack vare omfattande frivilliginsatser. Genom uppförandet blev visionen om en egen samlingslokal förverkligad. Ett bevarat foto från det året visar att exteriören inte har förändrats jämfört med dagens utseende.

Samma år som föreningshuset stod färdigt hölls den första folkhögskolekursen i Tossberg. En rektor vid namn Uno Stadius inledde en föreläsningsserie och på våren 1910 planerades en avslutningsföreläsning av samme man. P.g.a. tidsbrist

kunde han inte medverka då han var en mycket anlitad föredragshållare i Sverige. Nämnade Stadius kom att bli morfar till den finlandssvenska författarinnan Märta Tikkanen, vilken i sin bok Emma & Uno berör hans engagemang i våra trakter.

Under det följande halvsekle har föreningshuset fyllt en viktig funktion som byarnas gemensamma samlingslokal. På 1950-talet upprustades det invändigt, även denna gång tack vare stort frivilligengagemang. Dessutom förändrades exteriören då fönstren i stora salen byttes ut. Ytterligare anpassning till moderna krav kom till stånd senare då fastigheten övertogs av Utkålen bygdegårdsförening 1996. Den utgör fortfarande en stor tillgång för bygden som samlingslokal.

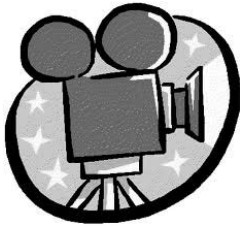
Ritningar som inte godkändes.

Nöjen och förströelse

Stor uppfinningsrikedom har alltid förekommit för att finna utlopp för profana nöjen av olika slag. Enskilda och grupper har ofta funnit former för att förströ sig själva och andra. Möjligheterna för detta har underlättats av tillgång till samlingslokal och i Utkälen var skolan det första alternativet som erbjöds. I och med föreningshusets tillblivelse 1909 blev det den naturligaste samlingsplatsen från den tidpunkten.

Film

Stumfilmens genombrott på 1920-talet märktes även i våra trakter. Resande entreprenörer förevisade stumfilmssekvenser ackompanjerade av Ingeborg Mårtensson (g. Bergstedt) eller Manne Andersson på piano. Klassiska stumfilmer som Herr Arnes penningar och Gösta Berlings saga förevisades även i föreningshuset. Att överföra stumfilmens uttryckssätt till ljudfilmens förutsättningar var inte okomplicerat. Många skådespelare förmådde inte att ställa om sig, efter att helt ha litat på sin egen plastiska förmåga. Rent konstnärligt innebar ljudfilmens utveckling att konstformen fördjupades högst påtagligt. I och med färgfilmens genombrott förstärktes upplevelsevärdet ytterligare.

Under 1940-talet och en bit in på 50-talet återkom årligen en skådespelare Falk, som förevisade smalfilm och hyrde alltid folkskolans lokaler för ändamålet. Filmvalet var varierat, men föreställningen avslutades alltid med en kortfilm om apan Snoky. Utöver detta varvades filmframställningen med Albert Engströms-historier.

I samarbete med Kvitsle kunde Utkälen under 1950- och 60-talen erbjuda ett förhållandevis högtkvalitativt utbud av filmer till allmänheten. Av naturliga skäl förelåg en tidsmässig fördröjning jämfört med biograferna i Östersund och i Stockholm. Tekniskt förelåg också begränsningar, då filmen var uppdelad på tre bandrullar och ett extra tomt filmhjul fanns inte tillgängligt. Det innebar att en normal spelfilm alltid hade två pauser för att möjliggöra återspolningen. Klassiska Bergmanfilmer i svartvitt kunde ändå visas för utkälensborna. Andra svenska spelfilmer förekom också med folkkära aktörer som Edvard Persson, Dagmar Ebbessen och Elof Arle bl.a. Övriga filmer var de stora amerikanska produktionerna av musicaler i olika former och i färg.

I samband med valår åtföljdes ofta det politiska föredraget av en valfilm, som förstärkte det politiska budskapet. Huvudperson i filmen var som regel en inhyrd fökänd skådespelare, som nu kändes igen i en ny roll. För oss yngre var det svårt att förstå och se skillnaden mellan de båda rollerna. Barn och ungdomar tillhörde ofta publiken vid dessa tillfällen och uppskattade mer filmen som sådan än det politiska budskapet i den.

Ensemble bestående av Gustaf Nilsson, Magda Berg, Ingeborg Mårtensson, Manne Andersson, Karin Berg och Olle Wallin.

Amatörteater

Amatörteatertraditionen grundlades på 1920-talet. Förutsättningarna för denna var goda av två skäl. Dels var det gott om ungdomar i byarna i 20-30-årsåldern, dels utgjorde IOGT en naturlig grogrund för gruppverksamheter. Därutöver var lokalfrågan löst i och med tillgången till ett föreningshus.

Pjäsurvalet bestod av folklustspel bl. a. författade av W. Moberg och revyer med lokal anknytning. Bland aktörerna förekom ofta Manne Andersson och Olof Nylén och Ingeborg Mårtensson var självskriven som pianist. Publiken kom inte enbart från Utkälens byar utan även från Trångsviken, Mattmar och Kvitsle.

Dansbanor

Ströms tiljas uppkomst är okänd, likaså namnet. I folkräkningarna från 1860, 1880, 1890 och 1900 förekommer ingen person med Ström som efternamn och som bodde i Offne. Om namnet kan ha anknytning till någon som varit involverad i järnvägsbygget eller till gästsammansättningen på den Aspgrenska herrgården är även oklart. En flaggstång skall ha funnits på tomten, som var en allmänning för hela Offne by. Utöver lokal som dansbana användes huset också vid auktioner. Min minnesbild av huset var att det hade ett paviljongliknande utseende i en

Blåsenborg i Hållbacken. Hulda Gustafsson, Helena Henriksson, Dagmar Tirén och Inger Wiking kring 1930-talets början.

våning och var inte vinterbonat. En lufttrumma fanns på taket med en vindflöjel. Huset hade drag av de byggnader man ser i gamla kasernförläggningar med fristående placering i form av paviljonger. Visst stöd för denna tolkning kan finnas i att området där tiljan låg hade också kallades för Lägret. Någon gång under 1940-talets mitt revs Ströms tilja.

Blåsenborg i Hållbacken var en annan dansbana, som närmast liknade en hölada med dansgolv. Den var belägen på Tomten norr om landsvägen. Under några årtionden kom Blåsenborg att väl fylla sitt behov som sommardansbana för bygden. Byggnaden revs helt någon gång under 1980-talet.

Friluftsflykter

Grupputflykter av olika sammansättningar uppstod allt efter tillgången till kommunikation. Cykeln öppnade snabbt nya möjligheter redan på 1910-talet, men kunde först ett årtionde senare ligga inom ekonomiskt räckhåll för allt flera. Närbelägna resmål var byarnas fåbodar, Bydalen med bestigning av Västfjället eller besök vid Storböfallet. I och med att privatbilarna blev vanligare liksom motorcyklarna blev resmålen allt djärvare. I början av 1930-talet företogs en gemensam färd med motorcyklar och bilar till Norge.

Midsommarutflykt till Storböfallet.

Musikkapell

Goodtemplarlogen startade en mässinkvartett kort efter bildandet 1883. Ett handlån på 200 kronor gavs av Jon Mattsson i Trång för instrumentinköp. Jon Olsson i Tossberg upplät lokal för musikkapellets övningar. Arvodet till musikdirektören fastställdes till 2 kronor och 50 öre per dag.

Musikkapellet vid Nils-Månsstugan i Tössberg. Olof Pettersson, Erik Nilsson, Manne Andersson, okänd och Manne Nilsson.

Ett annat musikkapell var en blåsorkester som brukade spela vid ångbåtsbryggan i Offne. Johan Edström i Offne ingick i kapellet.

Andra mera löst sammansattas musikkapell uppstod också. Bl. a medverkade Johan Munter, Petter Månsson och Petra Olsson ofta i samband med logens sammankomster.

Ett annat musikkapell tillkom senare i Utkälen. Det bestod av Olof Pettersson på cello, Manne och Erik Nilsson på fiol och Manne Andersson på orgel.

Radio och TV

Från mitten av 1920-talet började regelbundna sändningar, som från början omfattade nyhetssändningar och radiogudstjänster. Utbudet vidgades efter hand. Tillkomsten av radiokören och radioorkestern samt radioteatern innebar att kultur och underhållningsinslagen fick stor genomslagskraft liksom populärmusiken. Samtidigt förbättrades den tekniska kvalitén av överföringen. Svenska författare började skriva för radio och chefen för radioteatern Hjalmar Gullberg satte sin prägel på urvalet under 30- och 40-talen. Det bidrog till att radioteatern fick en mycket större publik än vad teatern tidigare hade haft. Amatörteaterns företrädare i Utkälen fann i radioprogrammen också uppslag till pjäsval.

Flera klassiska program startade under denna tid som fortlevde i decennier varav Barnens Brevlåda med Sven Jerring bör nämnas. Jerring bevakade även de större nationella och internationella idrottshändelserna. Radiokaraktären Efraim Alexander var även Jerrings skapelse. Andra populära program av underhållningskaraktär var Gösta Knutssons frågeprogram under 1950-talet och Frukostklubben och senare också Karusellen.

I och med att radiomonopolet upphörde 1979 tillkom ytterligare radiokanaler dels i Radiotjänst regi och dels via privata radiosändningar. Samtidigt fick också den lättare underhållningen större utrymme. Monopolupplösningen hade sin grund i att priatradiostationen Radio Nord började sända på svenska 1961 från en båt, som låg på internationellt vatten utanför Stockholms skärgård.

Televisionen följde radions utveckling mot ett större utbud från att ha varit monopolstyrd. Kommersiella aktörer kom in på marknaden jämsides med public serviceutbudet.

*Barnens brevlåda med Sven Jerring.
Från Wikipedia.*

Olof som förnamn

Olof Falk (1884–1972) brukade reflektera i en del tankebanor som kunde vara intressanta.

Under en matrast på 1940-talet då arbetslaget intog sin måltid i samband med tröskning upptäckte han att sju personer i sällskapet hade Olof i sina förnamn. Följande personer kan ha suttit runt bordet: Olof Konrad Berg och hans son Jan-Olof, Olle Larsson, Olof Jonsson, Olof Nylén och hans son Hans-Olof samt Olle Falk själv. Någon historisk tillbakablick gjordes inte då, men många var nog medvetna om att Olof-traditionen var stark i våra bygder.

Från Olav den helige (995–1030) i Norge uppstod Olovskulten som fick stor genomslagskraft i Norden och i Nordeuropa. Olav var kung i Norge men kom på kant med stormännen och tvingades i landsflykt 1028 och vistades en tid i Ryssland. Han återvände 1030 till Norge i sällskap med jämtan Arnljot Gelline

enligt Snorre Sturlasson. Både Olav och Arnljot stupade samma år i Sticklestad då de tillsammans kämpade mot den hedniska bondehären. Olav blev senare helgonförklarad av den katolska kyrkan. I Norge och i synnerhet i Trøndelagen har namnet Olav fortfarande en stark symbolisk ställning. Även Norrland hade Olav som skyddshelgon.

Den s.k. *olavpenningen* eller *olafsgården* var en avgift som erlades till Sankt Olof kyrka i Trondheim av Norrlands innevånare. Gården kunde betalas i lärft, pälsdjur, strömming m.m. Den uppbars som en pilgrimsavgift efter de etablerade pilgrimsstigarna genom vårt landskap ända fram till 1647.

Idag har vi fortfarande anknytning till Olof-namnet på många sätt. *Olofsmässa* eller *olsmäss* infaller den 29 juli på Olofdagen. *Olle-kalasen* firades i fåbodarna som en skördefest. På Olofdagen skulle skörden vara bärgad och om det gamla

Olav den heligen i Mattmars kyrka.

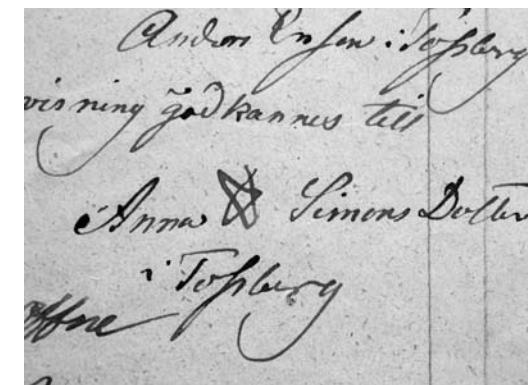
sädesförrådet var slut och om det var knapp om bröd sade man att man satt fast i *olsmässkroken*. När någon tröskade vid olsmäss hette det att hungerklockorna klämtade. I början av 1900-talet firade Goodtemplarrörelsen dagen med högtidsmöten och flaggning. Flera hembygdsföreningar brukar fira olsmäss som hembygdsdagar. Enligt landskapslagarna ingick andefriden och skördefriden på Olofdagen och varade fram till Mickelmäss den 29 september. Vi talar också om *Sankt Olofsleden*, som är klassad som en europeisk kulturväg och *Sankt Olofsloppet*. Efter Indalsälven lopp mot havet finns flera källor som har namnet *Sankt Olofskällan*. Även *Sankt Olofs sten* finns efter den färdväg som tros ha varit kungens väg till Sticklestad liksom *Sankt Olofs hamn* i Selånger där han anträdde landresan.

Förnamnet Olof är rankad bland de tio vanligaste manliga förnamnen i Sverige. Det är fornnodiskt till sitt ursprung och betyder ättling. Det torde även framgent bli brukat som ett mycket vanligt dopnamn.

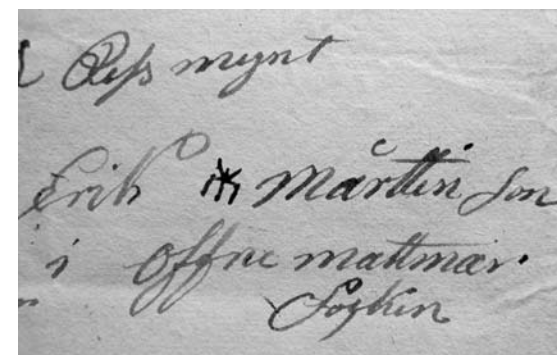
Bomärken och namnteckningar

Skrivkunnigheten bredde ut sig allt mer under 1800-talets senare hälft tack vare folkskolereformen. Men dessförinnan fanns det skrivkunniga även utanför städerna som anlätades i olika sammanhang. Färdigheten att kunna skriva innebar också en maktställning och ett socialt övertag.

Utöver prästerna på landsbygden fanns det soldater och lägre befäl som kunde skriva hjälpligt. Ett av kraven för att bli indelt soldat var att kunna läsa. Men för att godkänna en köpehandling, testamente eller en bouppteckning var dock många hänvisade till sitt bomärke. Ofta var handlingen upprättad av någon betrodd person, som lämnade ett mellanrum mellan förnamnet och efternamnet längst ned för att ge plats för bomärket. I det utbredda bruket av växelbetalning förekom bomärket ofta.

Anna Simonsdotters bomärke.

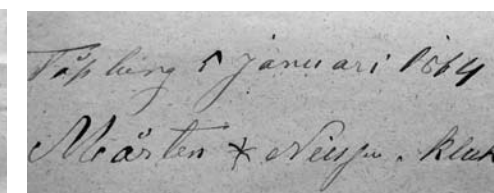
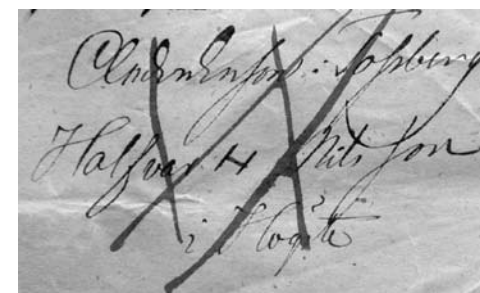

På bouppteckningen efter Pehr Torrissons 1862 har änkan Anna Simonsdotter (1813–1906) på Lägden i Tossberg godkänt redovisningen.

Eric Mårtensson (1802–1891) i Offne hade ansträngda affärer kring 1840-talet och har sitt bomärke på många inlösta växlar.

På samma sätt återfinns Halfvar Nilsson i Högsta, Mårten

Nilsson i Kluk och Nils Hallfvarsson i Hållbacken med sina bomärken på ekonomiska transaktioner.

Mårten Nilsson i Kluks bomärke.

Halfvar Nilsson i Högstas bomärke.

Tossberg den 24de Mars 1863.
Nils Hallfvarsson
Hållbacken

Nils Hallfvarsson i Hållbackens bomärke.

I detta sammanhang kan också lyftas fram kuriositeten kring Erik Gudfastsson i Tossbergs (1798–1869) egenhändiga anteckningar. Trots hans omfattande handel med Norge och en av centralgestalterna i Norge-handeln var han icke skrivkundig. Sina egna kassaböcker förde han med tecken som endast han själv kunde tyda.

En ofta återkommande namnteckning på viktigare juridiska handlingar kan tillskrivas kapten Aspgren (1799–1870) i Offne. Han var behjälplig i många sammanhang vilket också bekräftar eftermälet om honom som en socialt omtyckt person.

1	28	X	15	BT
13	27	X	21	BT
1	37	X	75	BT
14	24	X	24	BT
12	30	X	30	BT
2	56	X	56	BT
2	76	X	76	BT
38	38	X	38	BT
14	22	X	22	BT
22	60	X	60	BT

Ur Erik Gudfastssons kassaböcker.

C. Aspgren

Christian Christiansson Aspgrens namnteckning.

Hundsörs grav

På kartan över Tossberg från 1764 återfinns namn som fortfarande känns igen. Tafwelbacken går inte att missa och runt denna höjd finns såväl Tafwelänget, som ingår som en del i Munter-täkten, och Tafweldrolet. Öster om Tafwelbacken finns markerat Hundsörs grav som vi än i våra dagar nämner, men som vi vet så litet om. Fantasin sätts i rörelse och en del tror att det är en skräna och andra håller det för sant. På samma karta finns ängarna som går mot Hållbacken benämnda som Långänget och ängen väster därom som Skarpänget.

Öfverlärard, men i bärnings-tiden ätes öfverlärard.
Öfverlärard.
Märkvärdigheter finnas här icke, utom 2 Ättehögar; den ena Hundsörs-graf kallad emellan Offne och Tåssbergs Byar; den andra nedan för Mållbyn, der 3 Jättar sägas vara begrafne. Inga Mineral-streck äro här ännu yppade.
Landswägen ifrån Öfverlärard och Hallen, söder om Storfsjön, går öfver Sundsbacken genom denne Socken, förbi Semlan til Mörsil och Undersåker. (Se p. 124) Til Offerdals Kyrka råfnas härifrån genom Ålsen 2 mil öfver berget, men 3 mil den stora eller så kallade östra vägen.
Danska Segden i förra Sæculo, är så mycket mera här i minne, som de Norska då måst hade sit tillhåll i denna Socken, såsom liana

Hülphers beskrivning.

I några verk från 1700-talets slut omnämns Hundsörs grav som en realitet. I den bekanta Hülphers beskrivning av Norrland och Jämtland från 1775 står följande att läsa om Mattmars socken under rubriken Märkvärdigheter: ”Märkvärdigheter finnas här icke, utom 2 ättehögar; den ena Hundsörs-graf kallad emellan Offne och Tåssbergs Byar; den andra nedanför Mållbyn, der 3 Jättar säges vara begrafne.”

Fale Burman, som tillhörde en inflytelserik jämtlandssläkt, reste kors och tvärs genom landskapet och gjorde noggranna noteringar och kommentarer. På 1790-talet for han genom Utkälen och i hans reseskildring står följande att läsa. ”Reste

Postbilen rundar den utpekade platsen för graven.

från Offne – for öfver Långänget, på hvilket Hundsörs lättgrafvarna, en å hvarje sida, tätt invid Landsvägen förekomma – längden 6 alnar, bredden 4. Sedan möter Tafvel-högden. Innan kyrkor hunno byggas, voro Kors med tafla (troligtvis föreställande någon Helgonbild) satt på vissa ställen: där omkringboende folk samlades för att holla Gudstjänst.”

I Riksantikvariets källor finns Hundsörs grav markerad på en karta med placeringen på ängen just där landsvägen gör en vänstersväng mot Hållbacken

Sägner och otroliga händelser

Droppstenen

Några hundra meter från Backtorpet i Kluk på vägen till Brudrolet ligger droppstenen, där man offrade till älvorna. Därav namnet Älvkvarn. Sägner omtalar att en vild jägare med en åttafotig häst formade gropen i stenen med hästens knä då stenen fortfarande var mjuk. Gropen fylls av regnvatten och unga kvinnor i Utkälen tvättade sig i den på midsommaraftonen för att bli vackra. En del blev därav så fagra att de till och med blev gifta fram på bygden och i Mattmars kyrka. Upptecknat efter Magdalena Hedman (1855–1946) som själv tvättade sig i vatten från gropen.

Droppstenen i Kluk.

Paul Normans uppteckningar

Komminister Paul Norman (1909–1983) var under sin ämbetsperiod i Mattmar (1945–1963) även engagerad i Mattmarbygdens historia och bidrog med att samla in händelser och berättelser som församlingens medlemmar upplevt. Selma Halvarsson i Brudrolet var en rik källa att ösa ur. Paul Norman förde också Hembygdsföreningens talan då Kvitsleströmmarna skulle byggas ut på 1950-talet till

ett kraftverk med Sydkraft som den störste intressenten. Den lokala opinion var emot förslaget vilket delvis bidrog till att Vattendomstolen avslag ansökan. Ej heller blev det bifall när frågan prövades i Övervattendomstolen efter överklagande av Sydkraft. Domstolen anförde som skäl den starka lokala opinionen och den låga båtgraden (fallhöjd på 9 meter).

Björnmöten i fåbodarna

Karin Lif, Tossberg, var ensam på fåboden vid Baksjöhallen. En dag kom korna springande hem till vallen och var jagade av en björn.

Olof Engström i Hållbacken stötte ihop med en björn i yngre år, då han kom ledande två hästar vid Österåsen. Hästarna fick vittring på björnen och blev oroliga. Då det var cirka 200 meter till björnen kunde han inte skjuta den och djuret vek så småningom av från fåbodvallen.

Anders Petterssons mor, Brita, var fåbodtös i Hållbacksbodarna när hon var 12 år gammal. Inför vandring dit ensam var hon ängslig över att stöta ihop med björn, men modern hade sagt ”nä int sitt hen mitt i väja” och därmed var det bara att gå. Ett par dagar senare var det dock en björn som rev en ko på vallen och butösen hörde hur kon vrålade. Björnen rullade ihop kons skin och lade det under en gran med koskällan ovanpå.

Märkliga möten mm

Olof Jonsson och Israel Hellström var på väg hem från Offnebodarna en kväll. Nedom Storbacken fick de syn på en kvinna med en stor svart hund. De försökte förmå hästen att komma i fatt henne men plötsligt var hunden och kvinnan borta.

Selma Halvarsson och Brita Engström var fåbodtöser 1912 i Baksjöhallen. Selma berättar: På midsommaraftonens natt väcktes de vid halvettiden av ett samtal mellan två personer på ett språk som ingen förstod. De sökte även igenom huset både inifrån och från utsidan men såg ändå inte några personer varför de gick till sängs. Då hörde de på nytt det konstiga samtalet men trots att de steg upp igen kunde de inte finna några människor. Så upprepades händelserna några gånger till. På efternatten tystnade rösterna och flickorna somnade så småningom. Upplevelsen var både kuslig och oförklarlig.

Samma Selma berättade följande: Selmas Svärmor, Brita Pettersson skulle gå till modern i Gräfte. Då hon passerade Lillmyren väster om Brudrolet fick hon syn på tolv små kor som gick och betade, alla var helvita och hade silverband om halsen och i banden satt små silverklockor som gav upphov till en säregen musik. Hon kunde gå förbi korna utan att de blev rädda och då hon passerat dem vände Brita sig om och då var allt borta och musiken hade tystnat. Då Brita kom hem till sin mor och berättade om upplevelsen blev hon tillrättavisad. Sådant berättar man inte om förrän man sovit på saken. Brita blev något skrämmd och på hemvä-

gen tänkte hon på vilket straff jordbyggarna skulle sätta på henne. När hon kom hem lagde hon maten och sedan tog hon lövsigden och skar tolv stora lövkärvar och sjuk blev hon inte.

Ännu en Selma-berättelse: Anna var nygift och hyrde ett rum på övre våningen i en bondgård. En kväll då hennes man hade gått ett ärende på byn hörde hon någon sopa av sig snön på bron. Hon trodde att det var makens steg hon hörde, men in kom en främmande man som gick direkt mot sängen. Mannens ansikte var likblekt och hon frågade om han var sjuk. Då gick mannen åt sidan bakom ett sofflock som stod uppställt. Hon satt som förhäxad och stirrade på sofflocket. Efter ett tag hörde hon välkända steg och hennes man kom in. Hon bad honom att lyfta bort sofflocket och det gjorde han, men ingen stod bakom det.

Ingeborg Sundberg, som kunde vara barsk och realistisk, hade en oförklarlig upplevelse trots allt. Hon bodde i Trångsviken men steg upp tidigt en morgon för att gå till Mattmars prästskog för att plocka bär. Vid skarpskytteläget, ca 500 meter öster om kyrkan, gick hon förbi en stor enbuske. Under busken kom en stilig krigare krypande fram med blanka mässingknappar på bröstet och förgyllda sporrar på hälarna. Han ställde sig i givakt framför henne, gäspade och såg mycket trött ut. Sedan kröp han tillbaka under enbusken, samtidigt som han krympte i storlek. Vid kontroll av enen verkade mossan runt omkring den vara helt orörd.

Lingon duger till mycket

Väster om Tossbergssågen ligger den s.k. Förartäkten. Där bodde en furir och hans hustru i en liten stuga i mitten av 1800-talet. Paret ansågs vara litet avvikande. Då maken hade dött bjöds grannarna in för utbärning. När kistlocket lyftes av befanns mannen vara ordentligt röd i ansiktet. På grannarnas förfrågan svarade änkan: ”Jag har själv smort honom med moslake (lingonsaft). De e fint me färg. Jag vill inte ha nogon blekfis i kistan”.

Fem personer drunknade vid Koludden i Trångsviken

Folket runt hela Trångsviken var skakade efter den 14 november 1907, då fem personer omkom i tät följd när fyra personer försökte rädda den 6-årige pojken Paulus, som gett sig ut på för tunn is för att hämta en kattunge. Först försökte storebror Olof, sedan deras far och sedan ytterligare två karlar till. Den 24 november begravdes två barn och tre vuxna i Alsens kyrka. Människornas sinnen var engagerade hela hösten i det inträffade. I en artikel i Jämtlands Tidning den 21 december samma år återgavs en händelse, som skedde utanför Offne samma dag som drunkningsolyckan ägde rum en halvmil därifrån. Tre pojkar, Jon 13 år och Otto 9 år söner till hemmansägaren J. A. Karlsson och André 9 år son till Olof Ersson, åkte skridsko på den nylagda isen. De tillhölls att hålla sig närmare stranden då isen bågade och knakade. Alla tre pojkarna såg plötsligt en stor båt som syntes vara fylld med eld komma emot dem från det öppna Storsjöflaket.

Koludden från Trångsvikensidan.

Plötsligt förvandlades båten till en häst med en spjutförsedd ryttare som red mot dem och pojkarna backade upp mot stranden. Ett ingående förhör med André av en ”kompetent person i barnpsykologi väl förtrogen” gjordes dagen efter. Trots noggrant utfrågande vidhöll pojken sin berättelse. Han hade själv stått på stranden och iakttagit fenomenet. Då händelsen genomgicks gång på gång och utfrågaren ställde försåtliga frågor, som pojken korrigerade, så uppgifterna bedömdes som trovärdiga. Upptecknaren till detta referat, Anders Esbjörnsson från Valne i Brunflo, sammanfattade ”De själfkloka människorna, för hvilka alla gåtor i tillvaron äro lösta, skola givetvis le åt hela berättelsen. Men de andra, som inte hunnit så långt i vishet, ha fått ett nytt bevis på att det ännu finns saker och ting mellan himmel och jord som äro oförklarliga eller åtminstone oförklarade.”

Talesätt och repliker

Talesätt och personliga kommentarer är starkt knutna till de personer som en gång har myntat uttrycket. För att rätt förstå innebörden måste personens egenskaper vara väl kända liksom också kunskap om miljön och förutsättningen måste finnas. Saknas dessa delar blir repliken helt intetsägnande och poänglös. Motsatsen är givetvis att föredra, då blir historien en fullträff och kan leva vidare på egna meriter.

Talesätt

”Att göra om proceduren”

Bakgrunden var följande. Under 1950-talet fanns en redaktör på Radiotjänst vid namn Nils-Olof Franzén. Han var en utmärkt journalist och hade stor förmåga att göra vardagsnära reportage och att få intervjupersonerna att öppna sig. Han reste runt i Jämtland för att göra ett reportage om den nordsvenska hästen och fick tips om att Erik Eriksson i Hållbacken var en erfaren hästkarl. Franzén kom hem till honom för att spela in ett samtal. Hela Utkälen var medveten om detta

Erik Eriksson med en av sina hästar.

och med stor spänning bevakades utsändningen. Programmet löpte fint och professionellt. Erik Eriksson fick berätta hur han på vintern med häst och släde gick igenom isen på en sjö i Gesten-trakten. Ingående fick man följa hur Erik med knep och god kontakt med djuret lyckades få upp sig själv, hästen och kördonet på fast is för att kunna fortsätta färden. Det bar sig emellertid inte bättre än att isen brast på nytt och Erik fick återigen baxa upp ekipaget. På Franzéns förfrågan vad han gjorde då, när han andra gången låg i vaken, blev svaret litet darrande och spänt.

”Vi gatt (måste) göra om proceduren”. – Det blev ett talesätt en tid därefter, när ett svårt arbete misslyckades och fick göras om.

”När en’Karl fått för tummen”

Det var slående hur pass vanligt det var, att männen i byarna under 1900-talet saknade något finger på händerna eller annars hade lättare handikapp av kroppsskador. Det ansågs nästan som det naturliga priset man betalade för den tekniska utvecklingen i lant- och skogsbruket. Skadeförebyggande insatser hade låg prioritet.

Lägenhetsägare Karl var ute för en sådan olycka, då han råkade såga av sig en tumme. Ett ersättningsbelopp var ställt i utsikt. I hans fall var också ekonomin knapp och då hustrun avkrävdes betalning för utestående fordringar, blev under lång tid hennes stående svar till frågan när betalning kunde väntas.

– ”När en’Karl fått för tummen”

Uttrycket användes därefter ofta allmänt då det dröjde med betalningar.

”Det kommer sen”

En missunnsam bonde tyckte att drängarna tog för mycket sovel till maten. De kom överens om att ta för sig ordentligt med smörgåsar före den obligatoriska gröten. Bonden noterade deras aptit på smörgåsarna och pålägget varför han förmanade dem

– Det kommer gröt också, varpå den ene drängen sa

– Det kommer sen

Uttrycket kom att leva kvar under lång tid i byarna, som en kommentar till en bisak vilken inte var så viktig.

Repliker

En äldre kvinna i en by hade i grannskapet uppsikt på en familj med stor barnaskara. En begåvad yngling i familjen hade svårt att stadga sitt liv i tidigare år och svängde ibland mellan ytterligheterna. Kvinnan ansåg sig behöva påtala detta för honom.

– Om du fortsätter så här så tappar jag snart förtroendet för dig, sade hon något mästrande.

Repliken kom blixtnabbt.

– Hur kan du tappa något som du aldrig haft!

Olle Falk (1884–1972) och Olof Jonsson (1875–1953) var grannar och ogifta. De arbetade ofta tillsammans som jordbruksarbetare under skördetiderna hos bönderna jämsides med driften av respektive torp. De hade ofta olika uppfattningar om samma sak och var och en vidhöll sin åsikt. Vid ett tillfälle diskuterades storleken på ett par lador. Tvisten gick inte att lösa på annat sätt än att de beslöt att mäta upp ladorna och beräkna innehållet som de kunde rymma.

Olle Falks lada befanns vara den större och Olof Jonsson fällde kommentaren;

– Det spelar ingen roll, för det går ändå in mera hö i min lada!

Vid ett annat tillfälle skulle de tillsammans resa en stege och Olof Jonsson uttryckte tveksamhet om stegens hållfasthet. Olle Falk garanterade utan förbehåll att den höll. Olof Jonsson äntrade stegen och halvvägs upp gick den av och Olof föll i marken. Då han förtretad reste sig upp kom kommentaren:

– Garanterar du nu också din jävell!

Olle Falk och hans bror Nils utvandrade till USA 1922, Olle återvände kring 1930 till hemorten. I samband med båtresan gjordes några dagars uppehåll i London och bröderna imponerades av den tilltagande bilismen i världsmetropolen. I den händelse två eller tre bilar på kort tid körde genom Tossberg kom ofta kommentaren;

– Som i London 1922.

Olof Jonsson var dräng på en gård i Offne och kornskörden skulle bärgas. Den unge sonen på gården kommenderades att gå till Olle Falk och låna en sigd (skära). Olle Falk tog fram en sigd men förmanade också pojken att redskapet

Hästhandel på 1500-talet.